

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ІНДУСТРІЇ ПРОГРАМНОЇ ПРОДУКЦІЇ

© 2016 КОВАЛЬ О. В.

УДК 336.22:004(477)

Коваль О. В. Світовий досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції

Мета статті полягає в дослідженні прогресивного досвіду податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції в розвинених країнах світу та визначення шляхів удосконалення процесів оподаткування їх в Україні. Виявлено, що у світовій практиці використовуються комбінації з чотирьох видів податкових стимулів: податкове вирахування (зменшення податкової бази на величину витрат); податковий кредит (зменшення податку до сплати на величину інвестицій); пільгові ставки (з податку на прибуток, з ПДВ або як звільнення від митних зборів); прискорена амортизація (основних засобів). З неподаткових стимулів у світі широко застосовують різні грошові гранти і фінансові програми. Запропоновано шляхи вдосконалення процесів податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції в Україні, враховуючи позитивний досвід промислово розвинутих країни та країн Європейського Союзу.

Ключові слова: індустрія програмної продукції, податкове регулювання, світовий досвід.

Бібл.: 8.

Коваль Олексій Валерійович – аспірант, Хмельницький університет управління та права (вул. Героїв Майдану, 8, Хмельницький, 29000, Україна)
E-mail: kovaloleksii@gmail.com

УДК 336.22:004(477)

UDC 336.22:004(477)

Коваль А. В. Мировой опыт налогового регулирования субъектов индустрии программной продукции

Koval O. V. The World Experience of Tax Regulation of Actors in the Software Industry

Цель статьи заключается в исследовании прогрессивного опыта налогового регулирования субъектов индустрии программной продукции в развитых странах мира и определение путей совершенствования процессов налогообложения их в Украине. Выявлено, что в мировой практике используются комбинации из четырёх видов налоговых стимулов: налоговый вычет (уменьшение налоговой базы на величину расходов); налоговый кредит (уменьшение налога к уплате на величину инвестиций); льготные ставки (по налогу на прибыль, по НДС или освобождение от таможенных сборов); ускоренная амортизация (основных средств). Из неналоговых стимулов в мире широко применяют различные денежные гранты и финансовые программы. Предложены пути совершенствования процессов налогового регулирования субъектов индустрии программной продукции в Украине, учитывая положительный опыт промышленно развитых страны и стран Европейского Союза.

The article is aimed at studying the progressive experience of tax regulation of actors in the software industry in the developed world countries, determining ways of improving processes of their taxation in Ukraine. The article discloses that in the world practice combinations of four types of the tax incentives are used: tax deduction (decreasing the tax base as to the amount of expenses); tax credit (decreasing taxes payable as to value of investment); preferential rates (on income tax, VAT, or exemption from customs duties); accelerated depreciation (of fixed assets). As for the non-tax incentives, various monetary grants and financial programs are widely used in the world. Some ways to improve the processes of tax regulation of actors in the software industry in Ukraine have been proposed, taking into account positive experience of the industrialized countries and the European Union Member States.

Ключевые слова: индустрия программной продукции, налоговое регулирование, мировой опыт.

Keywords: software industry, tax regulation, world experience.

Библ.: 8.

Bibl.: 8.

Коваль Алексей Валериевич – аспирант, Хмельницкий университет управления и права (ул. Героев Майдана, 8, Хмельницкий, 29000, Украина)
E-mail: kovaloleksii@gmail.com

Koval Oleksii V. – Postgraduate Student, Khmelnytsky University of Management and Law (8 Heroiv Maidanu Str., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine)
E-mail: kovaloleksii@gmail.com

Протягом усіх років незалежності України, індустрія програмної продукції розвивається практично без жодного втручання з боку держави. Незважаючи на це, в Україні сформувався дуже потужний інтелектуальний потенціал і високі темпи зростання саме в індустрії програмної продукції.

Вона успішно конкурує на світовому ринку, невпинно демонструє високі темпи розвитку та надає робочі місця як найменше 60 тис. фахівцям. Не вимагаючи капітальних вкладень і державних інвестицій, індустрія забезпечує до 2% ВВП країни. Обсяг експорту сектора у 2015 р. перевищив \$1 млрд [7].

Проте відсутність підтримки з боку держави української індустрії може призвести до негативних наслідків, зокрема, до стагнації розвитку та втрати конкурентоспроможності вітчизняних компаній на світовому ринку [1, с. 43].

У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага податковому регулюванню

суб'єктів індустрії програмної продукції. Вагомий внесок у дослідження цього питання зробили такі відоми вітчизняні вчені, як: Ю. М. Бажал, М. Г. Делягін, Т. В. Єршова, А. Я. Жаліло, В. Л. Іноземцев, А. Г. Мельник, С. І. Романенко; зарубіжні – Дж. Акерлоф, В. Мунтіян, Х. Каравелі, М. Кларк, Дж. Стігліц та багато інших. Однак в Україні зазначене питання потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження прогресивного досвіду податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції у розвинених країнах світу та визначення шляхів удосконалення процесів оподаткування їх в Україні.

Досвід країн – світових лідерів у сфері індустрії програмної продукції – свідчить про те, що вони вже давно усвідомили перспективи розвитку інноваційних продуктів, які можуть створюватися суб'єктами програмної індустрії, і що основною передумовою їх успішного розвитку є введення податкового регулювання.

Так, у США діють декілька спеціальних економічних зон і режимів оподаткування для суб'єктів програмної продукції. У Каліфорнії існує 36 таких зон, і в кожній з них вони мають можливість ретроспективно отримати пільгу. У 2009 р. прийнято закон, згідно з яким усі суб'єкти програмної продукції, що створили нові робочі місця за останні п'ять років, отримали по 40 тис. доларів повернення кредитів та повернення сплаченого податку на прибуток на кожну людину. Крім того, на федеральному рівні в США діють так звані податкові пільги для суб'єктів програмної продукції, що передбачають зниження суми податкових зобов'язань з податку на прибуток на 20% від суми коштів, що спрямовуються на розробки та дослідження [1].

Яскравим прикладом того, як застосування податкових стимулів сприяє розвитку індустрії програмної продукції, є Індія. Нині її частка складає 9,5% ВВП, хоча ще в 1998 р. становила лише 1,2% і 38% у структурі експорту послуг. Суб'єкти індустрії програмної продукції є найбільшими роботодавцями країни – в галузі працюють 10 млн осіб [4].

Заходи уряду щодо розвитку індустрії та підвищення її віддачі для індійської економіки пов'язані, насамперед, із офшорним програмуванням – створенням спеціальних зон із сприятливими умовами оподаткування (податкове вирахування, звільнення від податків і прискорена амортизація).

Крім цього, уряд Індії застосовує податкові стимули для окремих підприємств у вигляді пільг, що діють на період від 10 років і більше. Водночас, щоб скористатися податковими пільгами, необхідно відповідати цілому ряду критеріїв, серед яких проведення аудиту та надання звіту за його підсумками.

Іншим напрямом урядової політики щодо підтримки індустрії стала реалізація програми «Програмних технологічних парків», основним завданням яких було створення сприятливих інфраструктурних умов для експорту (розвиток комунікаційної мережі, надання юридичної підтримки тощо). Схема програмних технологічних парків об'єднує концепції інституційної підтримки експорту та вільної економічної зони, а також принципів наукових/технологічних парків з досвіду інших країн. Підтримка здійснюється на всіх стадіях: від реєстрації суб'єкта індустрії програмної продукції, пошуку партнерів та замовників, видача дозволів на експорт та імпорт, можливість орендувати приміщення за невисокими орендними ставками і планувати своє зростання та інвестиції залежно від бізнес-моделі та отримувати ряд пільг, у тому числі: звільнення від митних зборів, можливість імпортувати все необхідне обладнання (у тому числі по лізингу), спеціальні умови імпорту комп'ютерів для проведення тренінгів. За дев'ять років роботи цієї програми створено 14 парків.

Реалізація програми розвитку експорту індустрії програмної продукції через створення спеціальних умов і вільних економічних зон мала кілька важливих наслідків. По-перше, це стимулювало створення власне індійських компаній в цьому секторі. По-друге, сприяло тому, що багато великі іноземні виробники програмного за-

безпечення створили в Індії свої дочірні фірми та філії. Зокрема, в індійському місті Хайдарабад створений єдиний закордонний центр з розробки програмного забезпечення компанії Microsoft. Там же розташований центр розробок компанії Adobe Systems Inc. Іншими великими компаніями, які відкрили свої центри в Бангалорі, стали Electronic Design Automation (EDA), View Logic Systems, Polaroid, Daimler Benz та ін. Усього послугами індійського офшорного програмування користуються зараз близько 200 найбільших компаній світу, що входять у список Fortune. Нарешті, реалізація програми стимулювало залучення портфельних іноземних інвестицій в розвиток великих індійських компаній цієї сфері [6].

Завдяки цим ініціативам сьогодні Індія є найбільшим постачальником програмних продуктів. Більше того, галузь очолила процес трансформації економіки і змінила сприйняття країни на світовому ринку.

Китай також надає хороші податкові пільги, включаючи знижену ставку ПДВ (0% для певних послуг суб'єктів програмної продукції), пільгову ставку з податку на прибуток (15% суб'єктів індустрії програмної продукції за основною ставкою 25%) і звільнення від митних зборів при імпорті інноваційного обладнання. Також держава відшкодовує весь сплачений ПДВ з інноваційного обладнання, купленого всередині країни [2].

У Сінгапурі діє територіальна система оподаткування. Якщо частина доходу сінгапурської компанії вважається отриманою поза територією Сінгапуру, вона не оподатковується. Разом з тим, Сінгапур застосовує додатковий стимул суб'єктів програмної продукції у вигляді податкових відрахувань від 100% до 300% цільових витрат. При цьому податкове відрахування понад 150% може застосовуватися тільки підприємствами, діяльність яких здійснюється у межах країни. Також компаніям дозволяється відносити до витрат прямі витрати на розробку та дослідження програмних продуктів, включаючи амортизацію відповідного обладнання і зарплати працівників.

Для стимулювання суб'єктів індустрії програмної продукції в Ізраїлі застосовуються податкові пільги та гранти, а саме – знижені ставки податку на прибуток до 16% і, в деяких випадках, навіть до 5% (при звичайній ставці податку на прибуток 25%). Ставки варіюються залежно від розміру суб'єкта та пріоритетності території, де він працює. Серед особливостей податкового регулювання Ізраїлю можна назвати і пільговий режим для бізнес-ангелів (приватних інвесторів), який дозволяє їм з свого неоподаткованого доходу віднімати суму інвестицій (максимальна сума вирахування для однієї компанії – 5 млн нових ізраїльських шекелів), тим самим де-факто зменшувати податок на доходи фізичних осіб.

Щодо податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції у країнах Євросоюзу, то практично всі вони мають сприятливі умови. Окремо варто виділити Ірландію і сусідні з Україною країни – Чехію, Словаччину і Польщу. Ірландія є другим у світі експортером програмного забезпечення після США. У даний час тут виробляється понад 40% усього програмного забезпечення для персональних комп'ютерів, що продається в

Європі. Індустрія програмного забезпечення в Ірландії складається з 550 компаній, в яких зайнято понад 15 тис. осіб. Діяльність в Ірландії більше 120 зарубіжних компаній з виробництва програмного забезпечення досить широка і полягає в розробці базової продукції та кастомізації її під вимоги користувачів і т. ін.

Прибуток, отриманий від виробництва і надання відповідних послуг у цій сфері, підлягає оподаткуванню за ставкою 10% до 31 грудня 2002 р., у той час як стандартна ставка податку на прибуток становила 28%. З 1 січня 2003 р. запроваджено єдину корпоративну ставку податку в розмірі 12,5%. Надаються також значні гранти на покриття початкових витрат [6].

Отже, ірландські закони, по суті, перетворили країну в своєрідну офшорну зону та формують досить ліберальні умови для розвитку торгівлі й промисловості.

Податкові пільги загального характеру, а також спеціальні пільги для розвитку в країні високих технологій, становлять важливу частину загального пакету стимулюючих заходів, доступних як національним, так і іноземним компаніям. Для відкриття бізнесу в Ірландії не вимагається спеціальний дозвіл або реєстрація в якості податкового резидента, діяльність іноземної компанії може здійснюватися через філію.

У Польщі допускаються податкові відрахування в розмірі 20–50–100% (залежно від виду витрат), у Словаччині – до 125–150% і в Чехії – до 200%. Крім того, в Чехії суб'єкти індустрії програмної продукції можуть звільнитися від податку на прибуток (поточна ставка – 19%) на 10 років. Словаччина надає податковий кредит у розмірі до 35%.

Окрім цього, європейські країни в податковому регулюванні суб'єктів індустрії програмної продукції застосовують режим IP Box – надання часткового звільнення від податку на прибуток. Такі пільгові податкові режими присутні, зокрема, в законодавстві Нідерландів, Люксембургу, Кіпру та Мальти [3], і може бути запроваджено і в Україні.

Так, наприклад, наявність IP innovation Box в Нідерландах дозволяє використовувати пільговий режим оподаткування, при якому податок на прибуток становить 5% для програмної продукції. IP Box відноситься до прибутку, отриманого від нематеріальних активів – патентів на власні розробки, видані як у Нідерландах, так і через міжнародну процедуру. Компанія, яка має намір використовувати цей режим, повинна нести всі ризики і витрати, пов'язані з дослідницькою діяльністю і розробками, незалежно від місця, де така діяльність здійснювалася. Також режим IP innovation Box застосовується і для незапатентованих прав на продукцію, якщо платнику податків було надано сертифікат на дослідницьку діяльність і розробки (R&D) Міністерства економіки Нідерландів. Даний сертифікат є доказом інноваційного характеру об'єкта інтелектуальної власності. Наприклад, якщо компанія розробила нове ПЗ під час здійснення дослідницького проекту і їй було надано R&D сертифікат, існує можливість відносити чистий прибуток від такого активу до доходів IP Box (при схваленні нідерландських податкових органів).

При плануванні податкового та корпоративного структурування варто враховувати податок на репатріацію дивідендів з Нідерландів (15%), який може бути зменшений при наявності двосторонніх Угод про уникнення подвійного оподаткування. Водночас податок на репатріацію роялії відсутній, що робить юрисдикцію привабливою для використання ліцензійних угод.

У Люксембурзі режим IP Box надає суб'єктам індустрії програмної продукції звільнення в розмірі 80% чистого доходу, отриманого від програмної продукції, яка була придбана або зареєстрована після 31 грудня 2007 р. Звичайна ставка корпоративного податку становить 21%, але, враховуючи режим IP Box, ефективна ставка оподаткування становитиме 4,2% [3].

Кіпрський режим IP Box було введено у травні 2012 року, і застосовується він із січня 2012 р. Згідно з податковим законодавством 80% доходу суб'єктів, які здійснюють діяльність у сфері індустрії програмної продукції, підлягає звільненню від оподаткування. Інші 20% доходу підлягають оподаткуванню за стандартною ставкою 12,5%. У результаті, ефективна ставка оподаткування таких суб'єктів складе 2,5%.

Мальтійська юрисдикція цікава, насамперед, для нерезидентів Мальти. Незважаючи на застосування високої ставки корпоративного податку (35%), нерезидентні акціонери мають право на податкове відшкодування в розмірі 5/7 сплаченого податку на прибуток, отриманий від пасивних відсотків і роялії. У цьому випадку ефективна ставка оподаткування становитиме 10%. Термін «пасивні відсотки і роялії» відповідно до Статті 2 Закону про прибутковий податок (Income Tax Act, Chapter 123) застосовний виключно до відсотків і роялії, отриманих від діяльності, не пов'язаної прямо або побічно із звичайною торговельною діяльністю компанії – тобто для холдингових компаній або «утримувачів» активів [1].

Окрім зазначеного, всі країни ЄС активно надають гранти та створюють фінансові програми для розвитку індустрії програмної продукції.

Узагальнюючи світовий досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції, слід зазначити, що для отримання податкових пільг та іншої державної підтримки всі країни висувають досить жорсткі вимоги до компаній-претендентів.

По-перше, більшість країн, за винятком Сінгапуру, вимагають проводити роботи повністю або частково на своїй території. Лише кілька країн проявляють поблажливість в цьому питанні і дозволяють частину робіт проводити в інших країнах. Наприклад, Китай, Ірландія, Чехія. Для прикладу, в Китаї досить проводити 60% діяльності всередині країни. Також суб'єктам індустрії програмної продукції необхідно обґрунтувати своє право користуватися пільгами. Наприклад, у Чехії та Словаччині необхідно подавати документацію в державні органи, в якій буде аргументуватися право отримувати податкову пільгу. Крім того, податкові кредити в Словаччині можуть отримати тільки технологічні центри, які зареєстровані в різних містах, але за межами Братислави. Багато країн також вимагають реєструвати створені програмні продукти на своїй терито-

рії, для того, щоб у майбутньому, коли суб'єкт індустрії програмної продукції почне генерувати прибуток від розробленої продукції, країна змогла його оподатковувати. Важливо відзначити, що отримати дозвіл використовувати пільговий режим не завжди просто. Суб'єкти індустрії програмної продукції зобов'язані пройти ряд процедур у держорганах, що зупиняє деякі компанії в спробах одержання податкових пільг [2].

Досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції Російської Федерації свідчить, що в російському законодавстві робляться спроби надати податкові стимули для розвитку компаній у сфері індустрії програмної продукції. В основному вони полягають у зменшенні податків для таких фірм та їх клієнтів і в зниженні страхових внесків у позабюджетні фонди [8].

Водночас, наприклад, у Білорусі прийнято спеціальну урядову програму стимулювання індустрії програмної продукції – «Білоруський Хай-Тек Парк», якою запроваджено особливі умови оподаткування суб'єктів індустрії програмної продукції – вони не платять податку на прибуток, звільнені від ПДВ на товари і послуги індустрії, ставка податку на доходи фізосіб – 9% фонду зарплати. Соціальний платіж становить 35% з однієї мінімальної зарплати [5].

Отже, у світовій практиці податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції використовуються комбінації з чотирьох видів податкових стимулів:

- ✦ податкове вирахування (зменшення податкової бази на величину витрат);
- ✦ податковий кредит (зменшення податку до сплати на величину інвестицій);
- ✦ пільгові ставки (з податку на прибуток, з ПДВ або як звільнення від митних зборів);
- ✦ прискорена амортизація (основних засобів).

Вони націлені на зниження ПДВ, податку на прибуток, податку на приріст капіталу та, іноді, – податку на доходи фізичних осіб. При цьому в різних країнах застосовують різні комбінації податкових стимулів.

З неподаткових стимулів у світі широко застосовують різні грошові гранти і фінансові програми. Їх надають як окремі країни, так і Євросоюз. Лідером серед країн ЄС з отримання грантів є Польща. Крім цього, існують і точкові міжнародні угоди, наприклад, у Ізраїлю, який охоче співпрацює з іншими країнами для спільного фінансування інноваційних розробок у сфері індустрії програмної продукції.

З усіх перерахованих пільг в Україні працює тільки звільнення від ПДВ на поставку програмного забезпечення. Тому для України, яка досі вдало конкурувала на глобальному ринку, необхідний податковий режим, схожий з такими, що створені в країнах-конкурентах.

ВИСНОВКИ

Отже, враховуючи позитивний світовий досвід податкового регулювання суб'єктів індустрії програмної продукції, для України необхідним є:

- ✦ запровадження державної підтримки розвитку суб'єктів індустрії, стандартизації та впровадження систем якості, запровадження ефективної системи правової охорони програмних продуктів, урегулювання інвестиційної діяльності, особливо в питаннях офшорного програмування;
 - ✦ запровадження єдиного державного реєстру суб'єктів індустрії програмної продукції, за допомогою якого створюються сприятливі умови для розвитку на основі об'єктивних критеріїв та з урахуванням виконання ними державно важливих завдань;
 - ✦ створення відкритої онлайн-бази даних вітчизняних виробників програмної продукції та загальнодержавного банку замовлень на її розробку;
 - ✦ розгляд можливості введення «канікул»;
 - ✦ запровадження пільгового оподаткування для розробників програмної продукції.
- З метою підвищення експорту вітчизняної програмної продукції здійснити заходи щодо:
- ✦ спрощення процедури відкриття та реєстрації нових підприємств, в тому числі з іноземним капіталом;
 - ✦ звільнення від експортного мита виробленої продукції та наданих послуг;
 - ✦ введення пільг за умови придбання засобів виробництва на внутрішньому ринку в частині компенсації ПДВ та звільнення від акцизу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Г. Зарубіжний досвід стимулювання ІТ-компаній / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність в Україні. – 2014. – № 12. – С. 43–52.
2. Аристов А. Мировая практика финансовых стимулов в ИТ [Электронный ресурс] / А. Аристов, А. Гусейнова. – Режим доступа : http://ko.com.ua/mirovaya_praktika_finansovyh_stimulov_v_it_113632
3. Голян Л. Европейские офшоры для ИТ-компаний [Электронный ресурс] / Л. Голян. – Режим доступа : <http://itexpert.org.ua/blogi/item/33767-evropejskie-offshoivy-dlya-it-kom-panij.html>
4. Досвід Індії: які податкові стимули потрібні ІТ-галузі в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itukraine.org.ua/news/dosvid-indiyi-yaki-podatkit-galuzi-v>
5. Дульська І. В. Нагальні проблеми розвитку сектору інформаційних технологій України та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Дульська І. В. – Режим доступу: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47080/43208>
6. Зарубежный опыт развития отраслей информационных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/bea/bulletin/2000/bea262000bull/bea262000bull000.htm>
7. Пільги для ІТ індустрії – чи є майбутнє? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pandia.ru/user/publ/17402PRES_REL_Z_P_lmzgi_dlya_IT_ndustr_chi_majbutn
8. Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення : науково-практичне видання / Автори-упорядники: Г. О. Андрощук, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське видавництво, 2012. – 384 с.

Рецензент – Лазоренко Л. В., кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів та банківської справи Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Київ)

REFERENCES

Androshchuk, H. "Zarubizhnyi dosvid stymuliuvannya IT-kompanii" [Foreign experience of stimulating of the it companies]. *Intelektualna vlasnist v Ukraini*, no. 12 (2014): 43-52.

Aristov, A., and Guseynova, A. "Mirovaya praktika finansovykh stimulov v IT" [International practice financial incentives in it]. http://ko.com.ua/mirovaya_praktika_f finansovykh_stimulov_v_it_113632

Androshchuk, H. O., and Shevchenko, M. M. *Stvorennia v Ukraini spryiatlyvykh umov dlia rozvytku industrii prohramnoho zabezpechennia* [The creation in Ukraine of favorable conditions for the development of the software industry]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2012.

"Dosvid Indii: yaki podatkovy stymuly potribni IT-haluzi v Ukraini" [The Indian experience: what tax incentives are needed by the IT industry in Ukraine]. <http://www.itukraine.org.ua/news/dosvid-indiyi-yaki-podatkit-galuzi-v>

Dulska, I. V. "Nahalni problemy rozvytku sektoru informatsiinykh tekhnolohii Ukrainy ta shliakhy yikh vyrishennia" [Urgent problems of development of information technology sector in Ukraine and ways of their solution]. <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/47080/43208>

Golyan, L. "Yevropeyskiye offshory dlya IT-kompaniy" [European offshore it companies]. <http://itexpert.org.ua/blog/item/33767-evropejskie-offshoiy-dlya-it-kom-panij.html>

"Pilhy dlia IT industrii – chy ye maibutnie?" [Benefits for the IT industry - is there a future?]. http://pandia.ru/user/publ/17402PRES_REL_Z_P_lmzgi_dlya_IT_ndustr_chi_majbutn

"Zarubezhnyy opyt razvitiya otrasley informatsionnykh tekhnologiy" [Foreign experience of development of branches of information technology]. <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/bea/bulletin/2000/bea262000bull/bea262000bull000.htm>